

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LVI/1–2

Посвећено ПАВЛУ ИВИЋУ

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горшан-Премк, др Ирена Грицкаји, др Милка Ивић,
др Александар Лома, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Живојин Станојчић,
др Светозар Симијовић, др Сретко Танасић, др Зузана Тојолићска,
др Драго Ћутић, др Егон Фекетић*

Ову књигу Филолога уредио
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2000

АЛЕКСАНДАР ЛОМА
(Београд)

ПЕРИНТЕГРАЦИЈА ОБ- > Б- КАО ЕТИМОЛОШКИ ПРОБЛЕМ

Перинтеграција (руски: переразложение) је таква реанализа структуре речи при којој део творбеног елемента: префикса или суфикса прираста њеној основи. У српскохрватском јавља се код појединих предлога и проверба. Тако **vъn ѓdra* > у *нѓдра*; *од-рѓшииѓи* > *о-дрѓшииѓи*, одатле симплекс *др(иј)ешииѓи*; *оѓ-вориѓи* > *о-ѓвориѓи*, одатле *за-ѓвориѓи* место *за-вориѓи* (уп. Skok I 768, III 141, 627). Најчешће се вршила у провербалним образовањима са **ob-*, поготову тамо где је глаголска основа почињала са **v-*, које се иза *b* закономерно губило: **ob-variti* > *об-ариѓи* > *о-бариѓи* > *бариѓи* (id. III 623). Потреба да се размотре управо случајеви декомпозиције *об-* на српској и хрватској грађи јавила се у току обраде речи на слово Б за другу и трећу свеску Етимолошког речника српскога језика (ЕРСЈ), пројекта који је засновао и до своје смрти водио Павле Ивић.

Петар Скок, који је имао око за ову појаву, бележи у свом „Етимологијском рјечнику“ десетак примера. Моја ексцерпција слова Б из прве и друге свеске Речника Српске академије износи на видело још осамдесетак случајева у којима се да поузвано установити или као мање-више вероватна претпоставити декомпозиција (депрефиксација) *об-* > *б-*. Да би се сви појединачни случајеви могли исправно просудити, неколико уводних напомена. Као предлог, *о* се јавља само у том лику, а у префиксалној употреби која нас овде занима и као *об-*, *оба-*, *оби-* и *оѓ-*, те поред *о-сѓаѓи* имамо варијанте *оѓ-сѓаѓи*, *оба-сѓаѓи* и *оби-сѓаѓи*, поред *о-држѓи* и *об-држѓи*. Очито су већ у прасловенском постојале варијанте са и без полугласа на крају; тамо где је био полуглас он је спречио испадање *б* односно *ѓ* пред сугласником, а каткада се озвучио у *а* или продужио у *и*; аналогно озвучење имамо у руским примерима као *обоити*, а продужену варијанту *оби-* у *обиход*, буг. *обиколя*, уп. сх. *обиколиѓи* поред *оѓколиѓи*. По руском *обо-* изгледало би да је завршни полуглас био тврд, али пре

ваља претпоставити **obъ* према примерима као стсл. *овъ-стоати*, а боју вокализације у руском објаснити аналогијом према *с : со*, *в : во*; *к : ко*. (уп. Фасмер III 96). За српскохрватски материјал питање изворне боје полугласа је без значаја, као и то, која је варијанта префикса изворна: једносложна или двосложна. Свеједно да ли је старији једносложан облик, који онда прошириван сварабхактичким вокалом тамо где се осећала потреба да се очува морфолошка граница и прозирност структуре облика, тј. да се избегну случајеви као *очајајџи*, у којима није јасно имамо ли *ot-* или *ob-*, или је првобитна форма на полуглас, који је углавном бивао у слабом положају и могао је у префиксалном делу речи испадати раније него другде. Јасно је, већ из наведених јужнословенско-источнословенских подударача, да су још у позном прасловенском језику постојале све наведене варијанте. Поменимо да и у другим словенским језицима имамо појединачне примере отпадања *o-* услед декомпозиције, тако у руском *болоки* < *оболоки* „облаци“; *бочаг(a)* „бара у пресахлом кориту реке“ поред *обчак* „плавно место“, сх. *ò(в)чага* „део старог корита реке, речни рукавац“ < **obъčaga* или **obъčaga* (Лома у ЕРСЈ ОС 64).¹ У српскохрватском је, међутим, та појава узела много више маха, можда због тога што је ту варијанта предлога *об* потпуно елиминисана у корист *о*. Мој бројчани налаз, који се ближи стотини примера, није коначан, јер сам ексцерпировао само Речник САНУ, уз минималне допуне из других извора; стога, ако у будућности један део овде изнесених предлога отпадне као погрешан, треба очекивати да ће, на другој страни, ексцерпција дијалекатске грађе пружити извештај о броју нових изгледних случајева. Скорашња појава свеске Речника САНУ са речима на слово *О*, као и инвентар прасловенских изведеница са **ob-* у следећим свескама ЭССЯ, олакшаће заокруживање овде започетог посла, који треба схватити само као предрадњу за слово *Б* у ЕРСЈ.

Следи разматрање појединачних случајева, укупно њих 90, не само оних у којима је присуство декомпонованог *б-* ван сумње, већ и таквих, где постоје и алтернативна тумачења или се чак чине вероватнија, али сам просудио да би ваљало одвагнути и ту могућност.

¹ Појаву је у руском истраживао Иљински (Ильинский, *Prace Filologiczne* 11, мени недоступно); део његових објашњења „переразложением“ која наводи Фасмер не стоји; од примера који се тичу и сх. лексике уп. *бисер*, по њему, исто што и *бисѐр* „кутлача“ < **obviserъ*, од *ob-visěti*, образовано као пол. *wisiorek* „висећа сланина“, *wisior* „венац“, а у ствари преко турског из арапског *busra* „бисер“; *биџва* „лествица од ужади“ (лађарски термин), по њему од **ob-vitva*, али заправо по свој прилици романског порекла (уп. Фасмер I 168–169, за ову другу реч мој чланак предат за штампу у XV свесци „Ономатолошких прилога“, нап. 27).

Грађу сам разврстао у четири скупине по степену вероватноће, с тим што треба рачунати да је то понегде учињено више на основу субјективне процене, него објективних критерија.

Сигурно или веома вероватно

баколити „обилазити“ ЦГ < *обаколити* (потврђено такође у ЦГ у значењу „закупити“) < **obьkoliti*, дакле од варијанте са вокализацијом непродуженог полугласа, према његовом губљењу у *оиколиити* и дужењу у *обиколиити* (и буг. *обиколя* БЕР 4, 742 д.), псеудојек. *објёколиити* Рисан, одатле даље *облијёколиити* Љубиша, *облијекориити се* (в. Skok II 533).

бапати, *бајити* „јести халапљиво“ ЦГ < **обајити* / *-ити* < **обьхар-*, уп. *ајити* „уједати, гристи, јести“, *ајити* „(у)јести“ ји. Србија < псл. **харати*, **харити* ЭССЯ 8, 18 д.. Такође *јајити*, пре реч дечјег тепања него варијанта **о-й(х)ајити*.

барити „кувати“ Србија < **obvariti* (Skok III 623).

бѣсити, *бѣсити* „вешати“ (Косово, Елезовић) < **obvѣsiti* (Skok III 596).

бѣшвица „оковратник, јака“ Хрв., са кајк. *е* < *ь* (?) од **обьѣв-ица* (: *ојшиити*), уп. *обѣшвица* поред *ѣбашва* Славонија, *обѣшве*, *ѣшве* f. pl., *ѣшвице* Жумберак, католици „нарукве, капаци у рукаву“ (Skok III 397), *обешва* Карловац РСА, буг. *ошвице* БЕР 4, 990.

бѣкнути се „навићи“ Дубровник **obviknѣti* (Skok III 534).

бѣтољина = *обѣтољина* „место живљења“ си. Србија < **obvitel'ь*, уп. и *бѣтовина* у Барањи као вероватну преобразбу истог предлошка (Skok нема, само III 537 изводи на исти начин од *обѣтољ* топоним *Бѣтољ*, мак. *Бѣтола*, но та етимологија није сигурна, јер изгледа да је у основи овог имена био „јери“, уп. грч. Βουτέλις).

бјагњити се, *бјагњити се* „јагњити се“, *бјагње*, *бјагње* „јагње“ ЦГ < **ob(ь)agniti se*, уп. чеш. *bahniti se*, пољ. *bagne* „јагње“ итд. (SP 1, 159). У другим језицима **ob-*, овде или **обь-agniti*, или укрштање облика **багње*, **багњити* са *јагње*.

блјага / *блјага* „удлага, дашчица за облагање прелома костију“ ЦГ, Пољица (тамо и *длага*, *влага*), *блјагити*, *блјажити* стављати благе ЦГ < *облага* (потврђено у значењу „обло“ у Врању), од **ob(ь)laga(ti)*, далм. варијанта *влага* можда од чак. **вдлага* = *удлага*.

благнути „лакнути (на души), поћи набоље (о болести), попустити у јачини (о времену)“ ист. крајеви, тамо и *облагнути* id. < **ob(ь)lagnѣti*, просто **lagnѣti* поред сх. потврђено само у пољском језику придевом *lgły* који претпоставља глагол **lgnѣ*

(ЭССЯ 17, 65); у сх. наслоњено на *благ*, уп. и варијанту *блáкнущи* „отоплити (о времену)“ код Шапчанина, где је -к- као у *лакнущи*, према *лак* < **lǫgъkъ*, дакле од проширене придевске основе **lǫgъk-nǫti*; распрострањеније је *ла(х)нущи* од варијанте основе *лахк-*.

близати (се) „лизати (се)“ ЦГ < **ob(ь)lizati*.

бличити „наличити“ Подгора, Далм. < **ob(ь)ličiti* (Skok I 150), уп. нарочито *обличийши* „уочити“ Истра, Крк.

брачунар „штап за мерење“ < *об-рачуна(ва)ши*.

брашљнице / *брасуљница* / *брасуница* / *брашљенци* „оно што на кочању од зеља израсте наново преко зиме“ < **о-брасл-* од *об-расџи*, уп. *обраслица*, *обрашљница*, *обрашњница* „исто“ (исправно већ Skok III 110).

брезати „обрезивати“, *брезина* „међа“ ЦГ < **об-рѣзати*.

брубати „резати, сећи“ (?објект: *кукуруз*) < *об-рубати* Skok III 163; РСА нема, већ само *обрубати* (хлеб) „начети са свих страна“, *брбѣљница* „ситно исцепкано дрво“ Пољица, уп. *обрубак* Водице „исто“.

брунити (се) „крунити (се)“ ЦГ < **об-руниши*.

бувѣља̋к „опанак или постола што се обува без потребе да се припиње као чизма“, са депрефиксацијом од *обуши* (Skok II 539), највероватније **обувења̋к*, од основе трпног придева, уп. *обувенац* „опна око семена или цвета“.

бужити (се) „сужавати (се)“ ЦГ тамо и *обужийши* id. < **ob-ŕžiti*.

булити „зачињавати уљем“ Дубр. < *об-улиши* ibid. (Skok III 543). У значењу „правити кукурузне кокице, буле“ (такође *булийши* / *буљийши* / *булаши* / *булкаши*), пре од *була* < лат. *bullā* „лопта“ (id. I 185), одатле и назив за врсту кукуруза *буљавац*, *буљач*.

бўмера „дугачак канап који служи да се одмори колико потке треба за основу код ткања“ Тупижница, Тимок = *обўмјера* поред *ѓмјера* „конац или дрво чиме се што мјери“ Црна Гора РЈА, ик. *обумира* РСА.

бурвотина „одроњена земља и камење, урвина“ Левач < *об-урваши* се, уп. *бурдаши (се)* „рушити, осипати се“ ЦГ, *обурвина*.

Прилично или бар донекле вероватно

ба̋бити „вабити“ Дубровник, настало декомпозицијом од **obvabiti*, или асимилацијом од *вабийши*; ово друго објашњење, које даје Skok III 557, може се позвати на дубр. *брабац* < *врабац*, а оно

прво на ширу распрострањеност појаве, која је на сх. терену присутна још у *ба̀бица* „дрво о које деца вешају кавез кад хватају птице“, Срем, уп даље блр. дијал. *бабиц* „вабити“, длуж. заст. *pschibabich* XVI в.; о овој изоглоси Loma 1998, 152.

бадати се „свађати се“ Далм. < *обада̀ти* (Палмотић) < **obvadati* (*se*), уп. Skok I 367 s.v. *svàditi* (*se*). Могућност поистовећења са итеративом *бада̀ти* од *бос̀ти* чини се мање вероватна, премда уп. семантички распон (*о-*)*косѝти се*, *кошка̀ти се* „свађати се, бос̀ти се роговима“, рус. *кошати* „бодати“ итд. (Влајић-Поповић 1997, 43 дд.).

бајан „бедан“ Типико: *вајан*, уп. *обој* Далм. „авај“, *обојмекну̀ти* Марулић поред *ајмека̀ти* од (*в*)*ај ме!* (Skok III 560).

ба̀лнти „слинити“ < *обалѝти* < **obxaliti*, одатле поствербал *бала*, уп. *охалѝти* „упрљати“ Далм. < *obxaliti* (за осн. глагол *халѝти* в. Сн. Петровић у ЕРСЈ ОС, 78 д. s.v.). Skok I 124 изводи за Миклошичем *бала* из рум. множине *bale* којој би одговарала ит. једнина *bava* „слина“.²

ба̀лега „животињски измет“ (првенствено говеђи), поред *ба̀лога* Дубр., Истра, *д̀блега* Лика < **obylega* / **obyloga* „оно чиме се облаже, *балежи* зид или усев“, сх. *облага̀ти* и о облагању леја гнојивом. Рум. *balega* / -*igă*, алб. *bagjë* < *baigë* < *balëgë* било би у том случају позајмљено са сх. *а* < *ъ*, што покреће хронолошке проблеме. Skok I 100 д. без етимологије, просуђује као илиротрачки остатак, варијанту *д̀блега* сматра секундарном.

бата „мишоловка“ Србија од *(*о*)*ба̀йѝти* < **ob(ъ)rvatiti* поред *обухва̀йа̀ти*, уп. *оба̀йак*, -*йа* „клипић, прљак у крову што држи сламу“ < *обхва̀йак* (Skok I 121, где *ба̀йа* везује са *ба̀й*, али указује и на цинцарско *bată* „ступица“, просуђујући га као рецентну позајмицу из српског (због *а* < *ъ*).

ба̀трити „храбрити“ *ба̀трив* „срчан“, Војв., Слав., Хрв., од XVI в., и слн. *bátriti*, *batriv* < **о-ба̀йрѝти*, уп. рус.-цсл. *о̀ватри́ти* *сл* „распалити се“ < **obvatriti*, од *ва̀тра*, уп. ЭССЯ I, 91.³ Обично се *ба̀йрѝти* изводи из мађ. *bátorit* „храбрити“ (Skok I 123, Bezljaj I 13, Адамовић 1976, 25 дд.), са чим би се слагао ареал, али формална подударност словенског и мађарског глагола није потпу-

² Хомонимно *ба̀ла* „бреме, дењак“ изводи се из итал. *balla* (Skok I 98), али уп. чеш. *baliti* „emballer, faire des paquets“ које Вајан објашњава као „dépreverbé“ од *obaliti*, позивајући се на чеш. *obal* „emballage, enveloppe“, *zabal* „emballage, bandage“ (Vaillant IV § 788).

³ За много дискутовани проблем порекла основне речи уп. најскорије прилог Р. Удлера у овом зборнику.

на: очекивало би се **байџориџи*, уп. Hadrovics 137 дд. Словенску етимологију предлаже Топоров 1985 (основа **bat-*).

баучити се „облачити се“ (о небу) Банија, схваћено у РСА као метафора од *баучиџи се* „плашити се узајамно“ (од *баук*, ономато-пејског порекла, в. Skok I 123 s.v. *bāu bāu*), но можда само прео-смишљено од **оба-вући*, **обавуче се* < **объ-вѣлк-* поред **ob-(v)olk-* у *облак*, рус. *оболок* и са декомпозицијом *о-*: *болок*, *облачиџи се*. Или **баочиџи се* = рус. дијал. *бѣлчѣться* „превлачити се облацима“, уп. *балчина* „облак“ (СРНГ 2/1966 s.vv.).⁴

бечити поред *бечаџи*, сложеница *бекокаси* (Стулић) < *обечиџи се* „широко отворити очи“, са другим провербом *одечиџи*, објект *очи*, нејасног значења („вратити у очне дупље“?), само у приповеци о оснивању манастира Дечана (Вук 1818, 127). Варијанта *бучиџи*, *бучоокаси* Сокобања, Параћин, *бучок* Левач указује на **ѣ / *ѡ*, стога можда од корена **ѣк-/ѡк-* „крив“ у *јѣсѣту*, *-ене* „јечам“, **ра-ѡкъ* „паук“, **ѡкотъ* „кука“ (уп. Skok I 766), дакле *бечиџи / бучиџи* поред *одечиџи* < **ob-ѣџи / *ob-ѡџи* поред **od-ѣџи*. Skok I 129 изводи из ономато-пеје *бекаџи*. Варијанта *ѣечиџи* „кривити лице“, коју тамо ставља, је у превојном односу према *ѣући*, *ѣукне*, уп. рус. *выпучить глаза* „исколачити очи, избечити се“: **рѣџи / рѡџи*. Само псл. **рѣк-* / *рѡк-* неће бити ономато-пејског порекла, већ настало још псл. декомпозицијом од варијанте проверба са безвучним сугласником **ор-*, в. доле.⁵

билич f. „лик, обличе“ Далм., вероватно у вези са горе поменути (о)бличиџи (тако Skok I 150), *би*² по њему према *билиг* „белег“, но пре варијанта префикса (о)би- као у *обиколиџи*, са псеудоје-кавском варијантом *бјелич* као *објеколиџи*.

блѣзити „милети“, *блѣза* „змија“; како је *лазиџи* глагол који описује кретање змије, можда депрефигирано од *облазиџи*, уп. *змија лаза* у нар. приповеци (РСА 11, 174), ако није варијанта од *ѣлазиџи* < **polziti* са озвученим анлаутом, уп. рус. *полоз* „змија“.

близна, *близница* „челик“ (ји. Србија, потврђено већ у XIV в., RJA?); *близниџи*, *близничиџи* „превлачити слојем челика“ *ibid*. Реч је потврђена и на македонско-бугарском терену. Skok I 173 ставља

⁴ Горячева 1985 пише о синониму *баячѣться* „собирається тучам к дождю“, поредећи га са пољ. *байасzczy się* „имати сновиђења, маштати“, но реч је о хапаксу код Даља за који сама допушта да може бити погрешка уместо *балчѣться*.

⁵ Куркина 1985 просуђује **рѣџи / *рѡџи* као ономато-пеју, а *б-* у *бечиџи се* итд. као секундарно. Могло би бити превој од *бок*, *бочиџи се* у значењу „кривити се“ (Бјелетић 2000), али тако *-у-* у *бучиџи* остаје необјашњено.

је под *близ*, уз напомену да се „семантички развитак не да право објаснити“. У ЭССЯ 2, 118 дд. и SP I 265 полази се од изворног, глаголског значења претпостављеног у псл. **blizъ* „ударити“ (тј. „прибијен, приљубљен“), и указује се на семантику налагања, набијања у другим називима за челик, словенским и несловенским; по тим тумачењима, била би то иста реч као псл. **blizъna* „модрица, ожилјак“ (< **убој*“), „грешка у ткању“. Напоменимо да је *близна* „зараслица, ожилјак од ране“ потврђена на истом терену (Враће), а у Нишу и Пироту има и *близница* „црно-сива пруга близу доње коре на непеченом гњецавом хлебу“, одатле *близничав* о таквом хлебу, и мак. *близна* у том значењу. Невоља је што консонантски анлаут и коренски вокал речи **blizna* варирају на општесловенском плану, те имамо (у значењу „ожилјак“ и сл.) и облике са -у-, -и-, -’и- и без b-: глуж. *bluzna*, длуж. *bluzna*, укр. *блізна*, чеш. дијал. (мор.) *lizňa*, *tyzna*, слч. дијал. *lyzeň*. Уосталом, у ЭССЯ 17,59 д. ове две последње форме су одвојене од (очито сродних!) облика на b- и са -i- и подведене под засебан реконструкт **lyzъna*, од **lyzati* „бити, тући“, **lyznōti* „ударити“. Како глагол „ударити“ од којег би био придев **blizъ* није посведочен у сл. језицима, већ се само претпоставља, на основу балтских и латинских паралела, можда треба на основу варирања **bl-* / **l-* претпоставити још псл. декомпозицију од **ob-lyznōti*, тим пре што би ту преверб **ob-* био сасвим уместан при претпостављеној семантици облагања челичном оплатом. Или од **(ob)ly/izniti (se)* „чинити глатким, постајати гладак“, примењено на рану која зараста и превлачење челика гвожђем.

Бдђјани манастир у Бачкој (акц. по РСА), мађ. *Vagyán*, од 1526. (А. Ивић, Историја Срба у Војводини, Н. Сад 1929, 51). Раније *Бодујани* (1620: *Бодујани* ЗН 1088°, тако и даље до у XVIII в. (4998°, 4999°, 2227°, 2271°; у истим записима /ђ/ се предаје са „ђерв“), тек 1718. *Боџамъ* (2362°, предање о оснивању манастира 1478, где се његово име изводи из имена ктитора *Богдана*), биће изворно **Obodъјани* од **ob-vodъje* „земљиште опкољено водом“ (у близини је место *Риџ*); за топографско назвање **obvoda* на тлу Паноније уп. Лома у ЕРСЈ ОС 61 д., за декомпозицију код топонима — *Бодњик* поред *Ободњик*, место у тамнавском селу Дружетићу < *Обходњик* (тако у турским пописима XVI в.).

боживати „имати успеха, напредовати“ Матавуљ у примеру: *овај неће боживати оvdје*, вероватно од *обживати* (потврђено само лексикографски у значењу „уживати“), рус. *обживать чшо-шо* „оспособљавати за живот (кућу, стан)“, *обживаться где-то*

„привикнути се на ново место боравка“. Вокал *-o-* тешко се да схватити као рефлекс полугласа, пре би се могло радити о некој врсти хаплолошке метатезе *обж-* > *бож-*.

боравити покр. „боловати, патити“ < **obъxvoraviti* „оболети“, деном. од **xvoravъ* > чеш., слч. *chvoravý* „болестан“ (уп. ЭССЯ 8, 128 s.v. **xvorati*). Сазвучно *ојоравиџи се* пре од *јоравиџи (се)* < *јравиџи* (Skok III 27; понајпре дисимиловано од *јојравиџи се*) него од **ојхворавиџи (се)* са *јхв* > *јф* > (*ј*)*й*, уп. међутим буг. дијал. *оборавјам се* „прибирам се, долазим к себи“ (БЕР 4, 751), сх. дијал. *разборавиџи*. Да ли би *боравиџи* у својим књижевним значењима било исти глагол са семантичким развојем „лежати болестан“ > „почивати“ (*санак / нојцу боравиџи*) > „пребивати, бавити се“ (*заборавиџи* одатле као рус. *забыть* од **byti*) или само хомоним, остаје отворено. Трубачов у ЭССЯ 2, 195 дд. даје псл. реконструкт **boraviti* са знаком питања (глагол је потврђен само у бугарском, македонском и српском) и преглед досадашњих тумачења (уп. и Skok I 188 д. s.v.), која су сва мало убедљива, укључујући и његово сопствено (**bov-ar-iti*, у вези са *byti*, *baviti se*).

бџрина „веће удубљење у красу“ ЦГ < *оборина* „облик земљишта, отислина“ Банија, од *обориџи*.

брав „део разбоја куда нити прелазе и сабијају се, брдо“ Банат, вероватно < **o-брав* < **ob-vorvъ*, уп. *дџрџка* „конац којим се брда увезују“ < **ob-vъrv-ъка* (Skok III 633), у вези са *врџца* > *врџца*, са *o*-вокализмом још рус. *воровина* = *веревка*, колоквијално *воровје* (Фасмер I 295).

брав вер. < **ob-vorva*, поствербал са *o*-вокализмом *-v* од **ob-verti* „затворити“, уп. **ob-vora* > рус. *обора* „врџца“, **ob-vorъ* > *обор*, за образовање и декомпозицију горе *брав* „део разбоја“. Реч је иначе само штокавска и бугарска и нема етимологнје (Skok I 203).

бџљати „бацати (камење)“ Водице, Истра, можда < **obъxvъrl'ati*, но Skok I 699 мисли да је ту замена *b-* за *xв-* ономатопејске природе, што може бити тачно, с обзиром на то да се не види коју би функцију овде проверб *об-* имао; уп. доле, са озвучењем полугласа и другим значењем, *баврљаџи*.

бџњаст „расечене горње усне, (х)рњав“, *брња* „жена са таквом усном“, *брњило* „такав мушкарац“, од *обрњаџи*, потврђено у примеру из народне песме из Зајечара *Чији соко дуње обрњао?*, са дефиницијом значења у РСА „отрести“ < **об(х)рњаџи / -иџи* (*хрњав* вер. варијанта са *s*-mobile од *крн*, *крњав*, (*o*)*крњаџи*: псл.

**skъrn-* поред **kъrn-*; друкчије ЭССЯ 8, 107 s.v. **хръ(d)нъ*; Skok I 688 s.v. (*h*)*rnjav*, вез етимологије). Одатле као метафора *брња* „белега на њушци“, *брњасић* „са таквом белегом“, *брњица* „горња усна у говечета и коња, губица“, погрдно и о људским устима, без б- *рња* Косово, Елезовић „свињска њушка“,⁶ такође варијанта *ѝрњица* „горња усница код говечета“ (Србија, РСА 2, 193), *ѝрњица* „њушка, губица (код свиње; погрдно за човека“ Црна Река, Марковић, од **оѝхрњица?* Другог порекла било би буг. дијал. *бърна* „уснице“ ако, упркос извесним формалним тешкоћама, стоји поређење са лит. *burnà* „уста“ (ЭССЯ 3, 130, уп. и Вогуś 1977 о чак. *брњусе* „брци“).⁷ Уп. још *брвна* п. рл. / *брвне* ф. рл. „десни“ Тимок (РСА; *брна* п. рл. Динић I), можда од ѝ-основе **бърну*, -ъве, с метатезом као у *жрвањ*, -вња < *зьгну*, -ъве (друкчије ЭССЯ 3, 72). Посебан проблем представља *лабрња* „њушка, губица, усна, уста“ (пеј.), такође *лаврња* Ускоци (Станић); обично се пореди са ит. *labbro*, но Nemes 1979, 120 дд. издваја ту префиксално *la-*; подробно Бјелетић 2000.

бродити „радити, служити, теглити“, у примеру из Крагујевца „Синко, докле ћеш да ти ја овако стара бродим?“, свакако различито од *бродити* „газити реку, пловити лађом“, декомпоновано од **об-родити*, уп. *об-радити*, слн. *roditi* „бринути се, старати“.

бртвити (кајк.) „запушавати“ = слн. *brtviti* „запушавати (суд, бачву)“ обично се повезује са чеш. *brtiti* „сврдлати“, укр. *бортіти* „дубити жљоб или рупу“, рум. (из слов.) *a borti* „прошупљити“, *bortă* „рупа“, мак. *брџа* „кошница“, струс. *вџѣ* „дупља у дрвету, издубљена клада са ројем пчела“, рус., укр. *борть*, блр. *борць*, пољ. *barć*, чеш. *brť* id. (Skok I 219; ЭССЯ 3, 132 д.; SP 1, 422 д.). Псл. **бъртъ* најбоље се да објаснити као поствербал од **об-въртѣти* „просврдлати“. Вокалско *ѣ*, које је иначе иза *v-* давало *ѣ*, развило се у источнословенском иза лабијалног *b-*, по испадању *v*, у *ѣ*. Сх. кајк. и слн. облик *брџв-* или се заснива на *и-*основи **бърты*, -ъве, или је добивен метатезом од *(*о*)*бврџи-* < **обвѣртѣти*. За друга тумачења в. ЭССЯ, SP 1 с.; заједничко им је да полазе од именице, а глагол схватају као деноминал. Уп. следеће.

⁶ Реч долази у множини и у значењу „слине“ (по усменом саопштењу проф. др Слободана Реметића.

⁷ По Боришу, посредни не би била сложеница са *ус* < **ѣсѣ* „брк“, него суфиксална изведеница, али уп. чеш. топоним *Úsobrno* < *Úsobrny* „bärtige Lippen, Leute mit bärtigen Lippen“ (Liewehr 1956, 14; 20).

- брџорог** „мушко јагње чији се рогови тако подешавају да расту завојито увис“ ЦГ, од *o-brǰaiti* < **ob-vǝrt-* (Бјелетић 1996, 216), уп. *obrǰorog* id. Тимок, *obrǰorog* Кучи.
- брџква** „део рибарске пређе“; како се ставља око *обрџча*, можда **обрџква*, образовано као *нарџква*, слн. *nárokvá* „нарџквица“, уп. псл. **ob-rǝčь* од **rǝka* „рука“?
- бруце** „стидне длаке“, такође *бручке*, гл. *бруцаџи* „добити бруце“; Skok I 219 изводи од *брукаџи*, но пре *бруца* < *(*o*)*brǝdьsa*, деминутив типа **тушьса* : **тушь* од *(*o*)*brǝdь* > струс. *бруди* „длаке на образима“, укр. *бруд(ь)*, блр. *брудзь* „маље на бради и наусници“ од **ob-rǝděti* „унаоколо обрасти ситним, меким длакама“ у вези са **rǝdь* „космат, кудрав; мек, фин (о длаци, вуни)“, сх. (*на*)*рудити* „(у)коврчати“, уп. Skok I 165 д., Bezlaž 3, 190. Друкчије о истсл. *брудь* SP 1, 390: иста реч као **brudь* „нечистоћа“, Варбот 1998: депрефигирани поствербал од **obręditi* / **obrǝditi* у значењу „обрубити“ као назив за део лица који чине образи и подбрадак.
- буниште** / *буњиштие* „сметлиште“ још у бугарском; такође *бунина*, *буњак* Миклошич и Младенов изводили су од грч. βουνός „брежуљак“, Даничић од нгр. βουνία „кравља балега“, Бернекер од итал. *buina* < *bovina* „говеђи (измет)“, уп. Skok I 237; но значења „угњила слама, сламљив гној“ Зета, „сточно ђубре“: од *сена буњиштие*, од *буњиштиа сено бива* НПосл, *још несагњио буњак* Херц. указују да се реч изворно односила на гњилу сламу као гнојиво и упућују на извођење од **обугнџи* (уп. *обагнџи* Вук 1852): **обугнџиштие*, са декомпозицијом *o-* и обичном променом *gn* > *гњ* > *њ* (као у *јагње* > *јање* итд.).
- буришкати** / *буричкаџи* „рити (најчешће земљу) њушком или роговима“ < **об-у-ришкаџи* „рити унаоколо“, уп. *ришкаџи* као деминутив од *риџи* (Skok III 147, 148).
- буртати** „бости рогом (о кози)“ ј. Далм., можда < **обу-риџаџи*, од *риџ* < **рџь* „шиљак“, уп. *риџнуџи* „отрести се на некога“ (Skok I 242 наводи Штреклејево извођење из фурл. *sburtà* „гурати“ поред књиж. *urtare*).
- бутинути** „гурнути, завући“ Левач, Крушевац, Пчиња, Лесковац, Ниш, Врање < **обуџинуџи* < *ob-vǝtknǝti*; да се глагол *уџакнуџи* од једног тренутка осећао као симплекс сведочи *изуџинуџи* Косово „противно од уденути“ Елезовић, уп. Skok III 429.
- бутраг** „талог, троп“ Србија; „уролица, земља и др. што се издваја из жита за време вејања“ Ужице, семантички и формално неодвојиво од *оџражак*, *-шка* „лако и лоше жито које при вејању пада

уз теже и добро“, *о́тпражѝна*, *о́тпражѝбине* „остаѝи (јела после гозбе)“, дакле **обуштраг* < **обь-траг-* поред **об-траг-*, уп. глагол *о́тпражѝти* Вук 1852 „уоколо претражити“.

буцвара, *буцварина*, *буцварика*, *буцварик*, *буцвариш* „укварено, прокисло млеко или вино; слаба раѝија“ Банија, Лика: **обуцвариш*, уп. у Лици (*рас-*)*цвариш* *се* = *рашцвариш* *се* < псл. **skverti*, *skvьrǫ* „топити (маст)“, са -ч- као у *чварак*, *чвариш*, али са изобличеним вокализмом, *бучвриш*, са наслоном на *бућкаш* најраширенија варијанта *бућкуриш* Војв., Срб.; такође *бућкулиш*, са са -л- које срећемо и у *бучалина* Херцеговина, околина Никшића, Пива „узбучало, прокисло млеко“, и *буца* (Морача, Ускоци, ЦГ), дакле очито наслоњено на ономатопеју *бучаш*, као што се за *цаварика* „лоше вино“ (Вук 1852), *цаварија* Далмација, *цварика* Србија, *цивор* „прекисело, што се не може јести“ Лесковац, РЈА; Врање, Златановић, тамо и *циворика* „кисела јабука или шљива“ може претпоставити утицај глагола **цивнуш* „цикнути“ (*цивнем* „писнем“ Пирот, Живковић), уп. *цикнуш* о вину, даље *цик* „кисела сурутка“, слн. *sviček* „кисело вино“, чак. у Истри *швик* id. (Skok I 260, међутим на 251 д. пореди *цаварика* итд. са етимолошки нејасном речи *цайарика* „нишадор“).

бушити „сврдли, пробијати рупе“ декомпоновано од *обушиш* (*се*) „пробушити (се)“ Тимок, Динић III; Пирот, Живковић < **об-ушиш* „снабдети ушицама“, „пробити ушице“ (на игли, секири), уп. рус., укр. *обух*, чеш., слч. *obuch* „тупа страна оштрог оруђа, телуће; батина“, пољ. *obuch* „врста секире“, обично тумачено као **об-ихъ* од **ихо* „ушице (р. *проушина*) у које се углављује држак секире“. Традиционално се изводи од ономатопеје *бухаш* (Даничић РЈА s.v.; ЭССЯ 3, 101; Влајић-Поповић 1997, 196 д.; Skok I 245 исказује резерву да „није јасан семантички развитак“). Фасмер III 107 д. везује за *бухатъ* „лупати“ и рус. *о-бух* итд. У значењу „поломити ушице на игли“ *обушиш* је варијанта од *об(р)езушиш* < *об(р)езушиш* (уп. Skok III 539).

Декомпоновано (о)ба- или експресивно ба-?⁸

баведати (*за-*, *из-*) „причати којешта, баљезгати“ ЦГ, такође *боведаш* „причати, казивати“ ЦГ, можда **обь-(по-)vědati*, уп.

⁸ За префикс ба-, укључујући и поједине овде уврштене речи, в. Бјелетић 2000.

йри-йо-в(и)једаџи, ойовједаџи „протестовати“, но буни доследно екавски рефлекс јата. По Вињи романског порекла, у вези са *баваџи* „слинити“, од лат. **baba* „слина“ (Vinja 1985, 6; уп. горе *балиџи*). Уп. *баведџи* „лутати, ићи бесциљно“ Загарач (Ћупић 1997).

баврљати „тетурати се, скитати“ Лика, Хрватска **obъxvrl'ati* (са *объ-* „унаоколо“), уп. у истим значењима *врљати* и доле *брљати*. Можда ипак експресивно *ба-*, уп. Бјелетић 2000. Није јасно да ли је исти глагол *обаврљати* „непажљиво урадити какав посао“ Бачка, Банија; „неуредно омотати“ БиХ.

багурав „закржљао“ Буковица < **obъ-guriti se* : *гурав?* У недостатку потврде за глагол са *об-*, пре експресивно *ба-* (тако већ Куркина 1972, 92–24; 1973, 66) и/ли укрштање са *ба(н)гав*, уп. *бангурав* „неправилног облика“ Банат.

бакџити се „кочоперити се“ Далм. поред *кочиџи се* id. пре са експресивним *ба-* него од **obъkolyčiti se*. Skok I 96 д. помишља на везу са *бак* „бик“. Уп. и *акочиџи се (?)* : *акоч* = *јакоч* „неуштројен вепар, нераст“.

барожити се „свађати се“ Хрв. према *рожиџи* „бости роговима, жаморити“, пре експр. *ба-* него преко **obъrožiti?* Skok I 113 д. без етимологије. Или још пре ономатопеја, уп. *бџрожиџи се* „брундати, галамити, инатити се“ Брусје (Dulčić), *бџружиџи* „жаморити, бучити“ Озаљ (Težak). Основа је можда *роз-*, уп. *на-бо-розиџи се, на-џо-розиџи се* „онерасположити се, наљутити се“ Ускоци (Станић), *за-розаџи се* „ударити у плач“, *ронзаџи* „гунђати“ Буњевци (Reić / Vačlija), поред *рондаџи, ронђаџи*.⁹ Детаљно Бјелетић 2000.

барусити „рашчупати“, *барусаџи се* „бити рашчупан“, *барусав* „рашчупан“ Војв., *разбарушен* id. књиж.¹⁰ можда од **obъ(t)ropsi-ti*, са варијантом *русџи(у)* од *џрусџи* посведоченом на Косову (в. Skok III 497), уп. *обрусџи* лице као еуфемизам за обљубу у народној песми (Вук 1852). Но *барусаџи* може бити и палатализована варијанта од **baruxati* > чеш. дијал. *barouchat* „гњечити, гужвати“ (ЭССЯ 1, 160), са чим Варбот 1988 повезује сх. *разбарушиџи* поред *разбарусџи*; даље она пореди пољ. дијал. *bařić śa*, каш.-словинь. *bařec sq* „кострешити се, шепурити се“, и долази до закључка да се ради о изведеници суфиксом *-их-*, *-иш-* од продужене базе корена који је у *бориџи се*. Наводећи ово тумачење, Бјелетић 2000 допушта и анализу *ба-рушиџи*.

басрљати „посртати, тумарати“ Хрв., *басрљав корак* < *оба-срљати*, или са експресивним *ба-*? Овом другом решењу приклањају се

⁹ Куркина 1975, 41 д. сх. дијал. *(на)розиџи / -аџи* „(на)китити се“ Хрв. везује са *(за)розаџи (се)* „(на)борати (се)“ и у крајњој линији са **rězati / raziti*.

¹⁰ Колега Слободан Реметић зна за глагол *убарусаџи се* у значењу „упрљати се. вбљати се. бити неумивен“.

Горячева 1982, 109 и најскорије Бјелетић 2000. Влајић-Поповић 1997, 211 допушта и експресивно проширење од *басаџи* „ићи насумице“. Глагол *срџаџи* био би по Skok III 321 s.v. плод укрштања *хрлийи* и *срџаџи*, но можда пре палатализована варијанта као *хвистџаџи* / *свистџаџи* од **xvǣrl'ati* > *врџаџи*, уп. и *шврџаџи*.

батргати (се) неће бити од *бџи* (тако Skok I 121), него од *џргџи*, уп. значење „кидати, ломити“, *бџџга* „патрљак“, али, већ и с обзиром на своје експресивне варијанте *баџџрџаџи*, *баџџрџаџи*, пре са експресивним *ба-* (тако Горячева 1982, 109), него са **оба-?* Бјелетић 2000 допушта анализу *ба-џргџи* али не искључује ни трансформацију првобитне основе *баџџр-* (тако Топоров 1985, 502, уп. горе *баџџриџи*).

бџтрк „скакање, помамно играње (у колу)“ Славонија < **о-баџџркаџи* < *обџџркати* „трчати унаоколо“, уп. *оџџрчаџи*, или експр. *ба-?*

бауџати < *бахуџаџи* < **обџхул'ати*, уп. (*х*)*уџаџи се* „шуњати се“, *хуџаџи се* (Белостенец) поред *фуџаџи се* „вући се“, (*ф-* < *х-* или *хв-?*), *хуџиџи се* (Белостенец, Волтићи) „прегибати се“, *офуџиџи се* Хрв. „нечујно пустити ветар“, слн. *hŭliti* „сагибати“, *huliti se* „претварати се“, *fŭliti* „ићи вукући ноге“, даље, са *e*-вокализмом, *шуџаџи (се)*.¹¹ Уп. Skok I 92, где претпоставља у *бахуџаџи* ономатопејски корен **бџх-*, id. 535, где исправно везује *хуџаџи*, *хуџиџи* са *фуџаџи* и одваја од *хуџиџи* „вређати Бога“ и III 422, где се *шуџаџи* / *шуњаџи* тумачи као ономатопеја у вези са *шушкаџи*. Уп. ЭССЯ 8, 116, где се реконструираше **xuliti II* различито од **xuliti I* βλασφῆμεῖν и изводи од **xula II* > слн. *hŭla* „предњи део тела, груди“ (уп. id. 115); такође Воруџ 1985, 73 д.

Сасвим неизвесно и мало вероватно

бџзати (поред *бџнзаџи*) Србија, Хрватска, књиж. вероватно, преко **багаџи* (уп. *лезаџи* < *легаџи*), од лат. *vagari* „лутати“, можда преко **obvazati* / *obvagati* „лутати унаоколо“, но пре ће *б-* бити директно од лат. *v-* као и у низу других примера (Skok I 115 д. наводи разне друге покушаје тумачења, не опредељујући се ни за један); *бџвиздаџи* id. Кордун укрштање од *бџаџи* и *звиздаџи*, уп. *звџукаџи* „звџждати; скитати“.

барџкати „рикати“ (бик пред борбу) Славон., тешко од **обџрукати*, пре са експресивним *ба-*, или сасвим друге структуре, с обзиром

¹¹ Варијанта *суџаџи (се)* најпре од **сџхул'ати*, уп. *са-суџаџи се*.

на варијанте *борикаџи*, *борокаџи*, *бороликаџи*, *бурекаџи*, *бурикаџи*, *буриликаџи*, *бурокаџи*, *буруликаџи*...

бџити се „надметати се“ (о косачима, у негативном смислу) Банија, уп. *џити се* „силити се, прсити се“ ЦГ, од *џи indecl.* „осион“ *џи се учиниџи* „осилити се“ < тур. *âsi*; с обзиром на турско порекло основног глагола, декомпозиција **обџити* мало вероватна. Пре у вези са *набџити се* „брзо ићи“ Далмација, рус. (по-)раз-)бџити(ся) „дотеривати се, кочоперити се“.

блаштити се (реконструисан инф.): *блаштити се* „блешити“ Пирот, Врање, ако -а- стоји за полуглас, можда депрефиксацијом од **об-љшћити*, уп. у истој области *лаштити* „блиста“ (РСА 11, 266), *љштити* Златановић, *л'штити се* Пирот Живковић, али пре варијанта са нулским вокализмом од *блиштити*, *блештити*, уп. *блсак*, *блсне* *ibid.*

бокор, *бокориџи се* < мађ. *bokor* Skok I 184, али ово можда од сл.**обь-kor-iti* „понићи из истог корена“ (реч у мађарском нема поуздане етимологије, уп. Hadrovics 1985, 152)?

бочити се „истицати се својом величином“ Хрв., можда различито од (из)бочити(се) : *бок*, декомпоновано од **об-оџити* „падати у очи са свих страна“, уп. *уочити*, *очити*, за семантички развој лат. *conspicius*?

Брвџић (Вук 1852 *Брвџић*) село и зидине старог града на ушћу реке *Брвенице* у Ибар, 1363. *Брвџић* (Динић М. 1978, 71) као да је од *бръвџь*, непотврђеног придева (образованог као *дръвџь*) од *бръвь* f. „мостити преко мањег водотока“ (име би се првобитно односило на реку?), уп. и *брвџић* „гомила наслаганих дрва“ Херц. (нема трага јату!); топоним се среће и другде, уп. *Брвеник* код Новог Брда, у трећој деценији XV в. забележено *Bruinich* (sic!), *id.* 120, и могао би, бар у неким случајевима, бити декомпонован од **Обрвеник*, од **об-рџити*, уп. *Обрвена* код Рудог, без проверба *Рвеник*, стсл. *ръвџићъ* „бунар“.

брџда „узда“ Водице, Истра РЈА; стсрп. *врџда* код Стефана Првовенчаног и Доментијана Дан.; РСА нема, већ само метафору *брџдаџи се* „прљати се јелом око уста“ Книн, Пипери, придев одатле *брџдав* „мусав“ Пипери. Реч је прасловенска: стсл. *врџда*, слн. *brzda*, рус. *брозда*; Skok I 223 помишља на глагол **об-рџити* „ставити око уста“ (в. доле *брџица*), но увиђа да лит. *bruzdiklis* „узда“ указује на другачије порекло; SP 1, 402 и ЭССЯ 3, 62 полазе од те балтско-словенске сазвучности и не помињу Скокову етимологију, која би се могла одржати само под претпоставком

да је литавска реч позајмљена из словенског (и накнадно проширена домаћим суфиксом).

бријемити се „(о времену) пролепшавати се“ ЦГ, можда од **обврѣмийши се*; на истом терену је *бријеме* „време“ (Дубр., од XVI в.; Црница, Мрковићи, уп. Вујовић 1969, 209), где б- > в- није јасно; у сваком случају не ради се о регуларном гласовном прелазу *вр-* > *бр-*, нити о асимилацији као у дубр. *брабац* < *врабац*. Уп. *одврѣми се* „пролепша се време“ Црна Река (Марковић).

брѣна, ређе *брѣња* „стрмен, стрма обала, обронак, јаруга“ Далм., Лика, Босна: евентуално **обрѣна* од *обрѣши* < **об-ryti*, уп. топоним *Обрѣна* Херц. (РЈА), рус. *обрыв* „стрмен, провалија, стрма обала“, буг. *обрив* „стрма речна обала“ (БЕР 4, 755). Образовање *(*об*)*рупа* од (*об*)*ryti* као буг. дијал. *брѣна* „козја вуна“ од *бри-ти* „стрићи“, што неће бити иста реч, упркос Трубачову у ЭССЯ 3, 30 д., где он, додуше, допушта, заједно са Скоком (Skok I 211) адстратно или супстратно порекло сх. речи због алб. *brinjë* „ребро, стрмен, обала“, које би спадало у аутохтону албанску лексичку (в. најскорије Orel 37). Албанска реч би, додуше, могла бити позајмљена из словенског, али се ареали не додирују. Суфиксално -н- може се објашњавати и из **обринѣти* „опкопати“ (*обринувши* „окопавајући загнути“ Тимок),¹² с обзиром на то да је на јсл. терену након изједначења у са *i* дошло до контаминације псл. глагола **ryti*, **ryvati* и **rinѣти*, **rivati*.

брлѣтити „обраћивати“ било би декомпоновано од *обрлѣиши* ако је овај глагол настао укрштањем **об(v)рлѣти* и *лаиши*, како то нагађа Skok I 632 (s.v. *vrѣteti*, док II 539 s.v. *obrlѣtiti* нема никаквог објашњења), но та етимологија далеко је од сваке извесности.

брљ „овчија болест; црв који је изазива“: Skok I 214, а за њим ЭССЯ 3, 170 и SP 1, 420 д. везују са *брљѣши*, али се понашање болесне овце описује са *врљѣши*, *врлудѣши*, *баврљѣши* (в. горе), а придев *брљив* гласи и *врљив*, те пре ваља поћи од **обврљивити* > *обрљивити*, одатле са декомпозицијом *брљив*; варијанта *брвљив*, *обрвљивити* можда са метатезом из варијанте **обврљивити* < **обврљивити*, где се почетно в- глаголске основе чувало иза полугласа, уп. горе *баврљѣши*, такође о кретању брљиве овце и *брљоок*, каш. (са перинтеграцијом (*o*)*b-*!) *bѣrtac sq* „вртети се“ о психички болесном човеку (Бјелетић 1996, 216). Но можда је у основи реч сродна староруској *вермие* coll. „црви“ < **врѣмје*,

¹² Инфинитив реконструисан у РСА.

изворно **vǝrml'ivъ* (образовано као *црвљивъ*) > **obvǝrml'iviti*, одагле, са закономерним губљењем *в-* глаголске основе и прелазом *мъ* > *въ* Вуково *обрвљивити*. У оба случаја назив болести и њеног узрочника *бръ* са варијантама *брѣ*, *брваъ*, *брѣвак*, *брѣвица* били би накнадно изведени од глагола и придева по извршењу претпостављених гласовних и декомпозиционих промена. Прасл. **vǝrlъ* „кос, стрм“ у **vǝrlavъ*, **vǝrlo-окъ* „разрок“ (сх., блр.) изменило се путем декомпозиције деноминала **ob(v)ǝrl'ati* у **bǝrlavъ* (слн., чеш., слч.), **bǝrlo-окъ* (чеш., пољ., укр., блр.), уп. ЭССЯ 3, 167 д. 170; SP 1, 420.

брѣвица РСА, ретко *брѣа*, такође *брѣка* Црна Река Марковић, *брѣнка* Тимок Динић I, чак. и *врѣвица* (Неманић 2, 36) „метални колут који се ставља у њушку животиње, корпица за њушку“, свакако иста реч као *брѣвица* / *брѣнка* / *брѣнушка* „алка, беоцуг уопште“, *брѣвица* / *брѣница* „минђуша“, *брѣвица* „пређица, колутити на пређици“, *брѣнушка* „спона, шнала“, највероватније у вези са **brǝn'a* „панцир“ (састављен од металних колутова) < гот. *brunjo* (Skok I 215, који међутим допушта и илиротрачки супстрат). Или можда **обрѣиъ-ица*, уп. струс. *обрѣтъ*, рус. дијал. *обрѣотъ*, укр. *обрѣотъ*, блр. *обрѣоць* id., од **ob-rǝl-iti* „ставити око уста“ (**rǝтъ*, рус. *рот*) > српскосл. *оврѣтити* „ставити брѣвицу“ (Фасмер III 108), рус. дијал. *обрѣотитъ* „зауздати“ (СРНГ); за суфикс *-(ѣ)л-* уп. рус. дијал. *обрѣотень*, *-тня*, *обрѣотѣнка* „узда“ (id.), а могло би се поћи и од облика тренутног вида **obrǝnǝti* > *obrǝnǝti*, за упрошћење сугласничких група и декомпозицију *-л-* при извођењу именица од глагола на *-nǝti* уп. Варбот 1984, 134 дд.; в. и горе *брузда*). Није искључена, с обзиром на чакавску варијанту *врѣвица*, ни реконструкција **obvǝrvǝnica*, у вези са *врѣца* > *врѣца*. Неће бити иста реч као *брѣа* „(расечена) усна, белега на њушци“, в. горе *брѣасѣ*.

брѣт f. „боја коже у човека, маст; израз лица“ Хрв., можда декомпоновано од **obvǝrstъ* : **obvǝrtěti*, уп. од исте глаг. основе без префикса псл. **vǝrstъ* > *врѣѣ* / *врѣѣа*; или је чак иста реч, премда за облике на *в-* нема потврде у горњим значењима, и онда би за *б-* < *в-* требало потражити неко друго објашњење.

брука „оток, пришт, краста; кожна болест уопште“; од два примера која даје РСА један је сигурно, а други можда такође са мак. терена, али уп. *брукав*: *брукава ѡиква* / *бундева* „чворугава“ Хрв., Срб., Ниш; *бручка* „бубуљица“ Ниш, Алексинац, „масница од ударца“ Врађе, *бручка* „оток од уједа пчеле, осе или комарца; плик на телу“ Златановић = мак. *бру(н)ка*, буг. дијал. *брука* /

брунка, брџма, брук(а) у значењима „бубуљица, оток од ударца, крвни подлив лицу, чворуга, округло испупчење на дрвету“. Буг. *обривам се, обрина се*, дијал. *обринвам се, обрива се* „осути се, исприштити“, *обрив* „пликови по људском телу као последица болести“, *обрин* „свраб“ указивали би на могућност извођења од **ob-ryti* (уп. БЕР 4, 755), но далеко вероватније чини се да је посредни **brōka* као поствербал од **bręk(n)ti* > сх. (на-)брећи, *набрекнући*, са делимично очуваном назализацијом услед експресивне и ономатопејске природе речи. Етимологије предложене у ЭССЯ 3, 47 д. и SP 1, 387 д. и 392 као и тамо усвојене реконструкције и севернословенске паралеле немају реалне основе; такође се чини мало вероватна веза са рус. *брюхнутъ* „надути се“ (тако Младенов 47, за њим Григоров 1971, 107 д.). Истог би порекла могло бити *брука* „срамота“, за сада без убедљиве етимологије (натегнуте комбинације Skok I 219; SP 1, 391; ЭССЯ 3,46), са семантичким развојем „кожна болест“ > „срамота“ као код псл. **prokaza*; или можда од **ob-rukati* „унаоколо извикати“, уп. рус. дијал. *обрываишь* „извикати се, наругати се“ (СРНГ)?¹³

брус „прво млеко“ Лица, оток брадавице код дојиље“ Босна? Можда од **ob-rusati* „почети тећи“, од глаголске основе која је у рус. *руслó* „поток“, лит. *rusėti* „тећи“, *rusnóti* „цурити“ (уп. Фасмер III 521), или пре „отврдлина“, уп. *обрусак* „парче хлеба, грудвица земље“, рус. дијал. *брусѣтъ, обрусѣтъ* „отврднути; набрећи, о гнојном чиру“ (СРНГ), у вези са *брус* (уп. ЭССЯ 3, 48),¹⁴ или иста реч као *фрѹс* „бубуљица“ Бока, Црна Гора, *брѹс* „решето на канти за заливање“ Дубровник < ит. *flusso* (Skok I 534)?

бругови „шиљци на оствама; два спољна дела узде“ Оток, Славонија: у првом значењу вероватно иста реч као цсл. *вѣрѹтъъ* „клин“, мак. *бруѹи*, буг. *брут* id., како се то узима у ЭССЯ 3, 53 и SP 1, 396; у другом пак семантички ближе стоји рус. дијал. *обрѹда* „узда“ (беломорски говор), са депрефиксацијом и наслоном на *узда* арханг. *брѹздѣ* [уп. међутим доле *брзда*]; Варбот 199, 42 своди на **obrōda* / **obrōdъje* од **obręditi*, уп. горе *бруце*. Стога можда у Отоку ваља претпоставити два *бруѹи*: *бруѹи*¹ „шиљак, клин“ < псл. **brutъ* (< **bruktъ*, лит. *braũktas*?) и *бруѹи*² „спољни

¹³ Сх. *обриваиши* само у значењу „испунити риком“ (о кравама, у народној песми). Облик *обрука* „брука“ РСА има само из песме Ђуре Јакшића.

¹⁴ Није јасно спада ли овамо *обрусеница* „млаз на трсу од купуса и осталог зела“ РСА.

- део узде“, постало од **обруд-* под утицајем *бруш*¹, уп. међутим и рус. дијал. *обрут*, -а „узда без жвала“ (СРНГ).
- брчити** „ударати паоце у главчину“, свр. *набрчиши*,¹⁵ можда **брѣчиши* од **obvьrt-ъкъ* / -ъка „рупа и оно што се у њу глави“, уп. *брѣшиши*. Skok I 242 изводи од *брк* у, по њему првобитном, значењу „шилџат врх неког предмета“.
- буђ** f., *буђа* „плесан“, само штокавска реч, без старијих помена, можда од **об(х)уђаши* „постати худ, тј. лош или таман“ (о хлебу), уп. *худјеши* „тамнети“ Дубровник. Реч нема етимологије; Скок одбацује Даничићево извођење од перс. *buj* „задах“, *būiden* „воњати“, због тога што нема турцизама по *i*-деклинацији (Skok I 227, уп. 692 д.).
- бўзавац** Далм., Босна „кожни назувак“, могло би бити **obuzъвъсь* од *обуши*, са аналошким -з- према *из-уши*, *раз-уши* као у *на-зуши*, уп. *обузача* = *обувача* „врца на обући“ (Skok II 539), али реч се у Славонији јавља и у варијантама *бўзавац* и *бўсавац*.
- букара** „запаљена гомила сламе или смећа“ (Херц.?), девојачка забава уз ватру о месојеђу (Срем), вероватно у вези са *бучар* „пламен“ (обредни?), Скопска Црна Гора, а на другој страни са *бушари* „прерушене особе о белим покладама“ (Славонија); у крајњој линији можда од **об-их-* „запалити“, в. доле *букнуши* и *бучаши*.
- букнути**, *букѣаши*, *букѣиња*: ономатопејски глаголи псл. **buxati*, **buxnoti* (са вар. **buknoti*), **buxъtēti* / -*tati* (в. ЭССЯ 3, 80 дд., 88; SP 1, 436 дд.) као да су делом својих значења апсорбовали **их-* као словенски рефлекс ие. корена **eus-/ous-/us-* „палити, горети“, у стинд. *oṣati*, грч. εῖω, лат. *ūrō, ustus* итд.: **об-их-ати* / *об-их-нѣ-ти* „запалити се“; слично иза сх. дублете *душиши* / *ѣушиши* „гасити“ као да стоји укрштање иначе непотврђеног **от-/од-ушити* „угасити“ са псл. **tušiti* „стишавати, смиривати“. Без префикса основа би се у балтословенском чувала само у називима за врсте чкаља (биљке која „пали“) лит. *užnis*, струс. *uш* (Фасмер IV s.v. са нап. Трубачова који указује на алтернативно извођење Меркулове од *ихо*), но могуће је да је императив **usi* потврђен још у VI в., у доба појаве Словена на историјској позорници, као први члан сложеног имена Οὐσίγυρδος, како се звао један византијски војни заповедник словенског порекла: **Usi-gordъ* „онај који пали тврђаве“ сасвим је прикладно име за војсковођу и вероватно старији модел истозначног старосрпског *Полнградъ*

¹⁵ У Кладњу и интр. „награбусити“ (Сл. Реметић, усм.).

(Жичка повеља, око 1220), где је у првом делу *йолиџи* „палити“; даљу семантичку паралелу представљало би ЛИ **Poje-gordъ* „онај који заузима (*po-jeti*) тврђаве“ (Rospond 1983, 122; за досадашња тумачења имена *Ὀβστυαρδος* в. Свод I 303).¹⁶

буо, г. *була* „невестин вео“, најпре поствербал (у мушком роду према *вео*?) од *за-булиџи* (*се*) „умотати (*се*), увити (*се*) оделом“, често са нијансом значења „као *була*, тј. Туркиња, жена муслиманске вере“, стога понајпре изведено од *була*, уп. и *забулиџи* „учинити булом, потурчити (девојку)“. Именица и глагол постоје и у бугарском: *було*, *забуля*, *набуля*, *отбуля*; просуђује се као нејасно (БЕР 1). Не треба ипак искључити укрштање турске речи са радном именицом **obudlo* од глагола **obuti*, који је изворно имао и значење „обући“ (тако рус. дијал. *обувать*), уп. *обуло* (поред *обукло*) „одело“.¹⁷

бутрав / *буџрасџ* „пуначак, пуна лица и округле главе, здрава изгледа“ Далм., Слав., ЦГ као да стоји у опозицији према *нуџрав* „слаб, болешљив“, *нуџрасџ* „лоше устројен“ < **vъn-qr-* „који се тиче *унуџрашњосџи*, *нуџрине*“ (уп. Skok III 522 д.), стога можда опозитна творба **ob-qr-* „који се тиче спољашњости, доброг спољашњег изгледа“. У РСА 2, 317 упућује се на тур. *bodur*, што је фонетски доста далеко. Синоним *бућелав* / *бућелан* / *бућеласџ* ЦГ можда варијанта са истим (*о*)бу- + *џијело*, или пре у вези са *бућифало* „гојазно дете“ Дубр. < гр. (преко ит.?) *βουκέφαλος* „коњ са великом главом попут говечета“. Уп. буг. *буџор* „едър и мързелав човек“, по БЕР 1 у вези са *бутѐа* / *ботѐа* „бујати“, нејасног образовања; по ЭССЯ 2, 225 псл. **bot(v)ěti* < **b(ъ)votěti*, у вези са **byti* (?).

буч „црна мушка хаљина коју су хришћани носили за време Турака“ Босна, НП; „део одеће“ *бућа* id. *ibid.*, НП; „део одеће исплетен од вуне или памука који се носи преко кошуље“ Бос. Грахово; можда од *обући* < **ob-vъk-ti*, уп. *обуцак* „хаљина, одећа“ ЦГ, *обушак* / *обушка* „прслук, грудњак, кожух без рукава“ (**обучак*, *-чка*?). Или пре нека позајмљеница, уп. *буч маџарски* НП.

бучати „бридети (уста од паприке)“, уп. *букнуџи*.

¹⁶ Глаголски корен **iъs-* можда и у (нејасном) образовању сх. *џламсаџи* < **rolm-ъx-atî* (са *x > s* као у *дисаџи* > *духати* и сл.)?

¹⁷ Са декомпозицијом и буг. *бујло* „назувци (посебне крпе које се стављају на ноге са цревљама“ од *обувам се* / *обуя* (*се*) (БЕР 4, 758) = сх. *обувало* „обућа“. Али *објало*, *обљало*, *обђало* „сукнени уложак, подметач, обојак“, буг. *обяло*, *обяла*, *обляла*, *обгала* од **ob-vъj-adlo* : **o(b)viti*, уп. рум. из слов. *obială*: исправно БЕР 3, 763; Skok III 601, који не зна за сх. и буг. реч, погрешно тумачи румунску као домаће романско образовање од слов. корена.

бухав „буђав“ о сену, хлебу, и слн. *būhav* „који заудар на плесан“ можда није, насупрот ЭССЯ 3, 80 д., иста реч као *бухав* „растресит, добро нарастао (такође о хлебу!)“, већ поствербална творба од **об-ухаџи* „добити задах“: псл. **qxati* intr. „мирисати“ у рус.-цсл. *ухати*, рус. *благоухать*, срп.-цсл. *жхани*, уп. Фасмер IV 178.

бухати / *буваџи* (*се*) „требити (*се*) од бува“ Лика, Војводина, по Скоку (Skok I 229) депревербативним путем од *обухаџи* „отерати буве“ што *се*, без обзира на недостатак формалног критерија због *б*-аилаута основне речи, чини у семантичком и творбеном погледу вероватно; одатле деминутивно *бушкаџи* „бискати се терајући буве или ваши“ Банија, мада би могло бити и од *уш* „ваш“.

бушика / *бушка* „рупа у дрвету из ког се изводи жива ватра“, понајпре од *бушиџи*, јер се у тој рупи свркла другим дрветом, али можда и од **обушиџи* „запалити“, в. *букнуџи*, уп. и *бушеница* „комад меса на печеници“.

Прелиминарно истраживање потврдило је основаност полазне претпоставке да је декомпозиција *об-* > *б-* појава са којом ваља рачунати при етимолошкој обради сх. речи на *б-*. Унапред се може предвидети да ће такве речи имати знатан удео међу одредницама на *б-* новог етимолошког речника. Наиме, оне неће моћи да буду стављене под прост облик, као речи изведене обичним и провидним префиксима, већ ће носити посебне, пуне или, у најмању руку, празне одреднице. Учињено је и неколико запажања корисних за идентификацију таквих случајева. Поред „сувишног“ *б-* јавља се и сувишно *ба-*, које се може сводити на **обь-* пред сугласником, али и на експресивно *ба-*, у дијалектима *бе-* са *ь* > *е*, затим *би-*, од варијанте **оби-*, *бо-*, можда проста метатеза од *об-*, *бу-*, можда из споја проверба *об-* и *вь-* (*буџинуџи*), но могуће је да у (*о*)*бо-* / (*о*)*бу-* имамо посла са сварабхактичким вокалима произвољног тембра (*боживаџи*; *буришкаџи*, *бурџаџи*, *буџраг*, *буџвара*). Што се тиче варијантности у односу на анлаут глаголске основе, запажамо да развој *об-* у сложеницама са основама на *х-* указује да је у тим случајевима проверб махом долазио у варијанти са полугласом на крају, тако да се његово завршно *б* није једначило по звучности, већ се чувало. Доказ за то су примери проследиви кроз историјске записе као *Обходњик* > (*О*)*бодњик*,¹⁸ као и овде размотрени облици *байаџи*, *баџа* (: *обаџак*), *бачиџи*, *боравиџи*. Има ипак

¹⁸ Уп. и *обођа* „кривина на путу; редослед“ итд.

и старих примера са *обх-* > *ох-*, нпр. *Оаб*, брдо у повленском селу Зарожју < *Охаб* = укр. *охáb* „неупотребљив комад земљишта, каљуга“ < **об-хабъ* од **об-хабити* „похабати, покварити“ (Лома 1995, 175 д.). Правило о нестанку *v* иза *b* потврђује се на низу примера, релативизује се међутим могућим случајевима метатезе (*браљив*, *брџивиши*), који указују на варијанту **объv-*. Ареал је различит; већина случајева ограничени су на део српскохрватског језичког подручја; код шире распрострањености, каткад северозападни сх. дијалекти иду заједно са словеначким (*бајриџи*, *брџивиши*), а каткад штокавски заједно са бугарским и македонским (*боравиџи*, *близница*, *буниџише*, *брљ*); у неколико случајева појава је заступљена на ширем словенском плану. Севернословенске паралеле постоје за *бјагњиџи се*, *бабитиџи*, *баучиџи се* (рус. *болок*), *близна* (ако је у значењу „ожиљак“ иста реч), *брџивиџи*, *брџорог* (каш. *bértac*), *бруце*, *брљ* (: **bъrlookъ*). Примамљива је, колико год неизвесна, могућност да се у депрефицираном виду идентификују неки архаични, иначе непотврђени глаголи **рџити* / *џџити* „кривити“; **ихати* / *уџити* „горети“. Поједини случајеви алтернације *b-* / *p-*, као *бечиџи* / *џечиџи*, могли би одражавати изворно варирање преверба у слободном положају **об(ъ)* / **ор(ъ)* имплицирано његовим полигенетским карактером. Наиме, у њему су се слила најмање два, или чак три различита праиндоевропска префикса: у литавском одговара му *ариџ*, *ари-*, *ару-*, *ар-*, у летонском *ар-*, у старопруском *ер*, *ев-*, *аб-*, у лику *объ-* (стл. *овъ-стоџати*) поклапа се са стинд. *abhí*, ав. *aibi*, *aivi*, стперс. *abiy*, које са своје стране рефлектује истовремено ие. **обhi-* (: лат. *ob*) и ие. **џbhi-* (: грч. *ἀμφί*, лат. *ambi*, *amb-*, стир. *imb-*, ствнем. *imbi-*); уп. нарочито ESSJ I 132–141.

ЛИТЕРАТУРА

- Адамовић 1976: М. Адамовић, Турске позајмице неосманског порекла, *Наш језик* XII 1–2, стр. 24–34.
- Бјелетић 1996: М. Бјелетић, (приказ) W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny 1*, Warszawa 1994, ЈФ LII 213–219.
- Бјелетић 2000: М. Бјелетић, *Тийови експресивних љревербалних формантиа у српскохрватском језику*, докторска дисертација у рукопису.
- Варбот 1988: Ж. Ж. Варбот, К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен XII, **bariti se* и **baruxati*, *barušiti*, *Этимология* 1985, 21 д.
- Варбот 1998: Ж. Ж. Варбот, К этимологии восточно-славянского **brudi*, *Число, язык, текст*, Минск, 41–43.
- Влајић-Поповић 1997: Ј. Влајић Поповић, *Историјска семантика глагола ударања у српскохрватском језику (Модел израде семасиолошког речника)*, докторска дисертација, Филолошки факултет, Београд.
- Вујовић 1969: Л. Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗб XVIII, 73–399.

- Горячева 1982:** Т. В. Горячева, Етимологически заметки, *Этимология 1980*, 103–114.
- Горячева 1985:** Т. В. Горячева, К етимологији восточнославјанских метеоролошеских термина — *бачити се*, *Этимология 1983*, 71 д.
- Григоров 1971:** Ал. Григоров, Бележки и добавки към „Български етимолошечен речник“, *Български език XXI* 1, 107–110.
- Динић I–III:** Ј. Динић, *Речник шимочког говора*, СДЗб XXXIV/1988, 7–335; *Додашак речнику шимочког говора*, id. XXXVI/1990, 381–422; *Речник шимочког говора (други додашак)*, id. XXXVIII/1992, 379–586.
- Динић М. 1978:** М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд.
- ЭССЯ:** *Этимологический словарь славянских языков*, ред. О. Н. Трубачев, Москва 1974–.
- Живковић:** Н. Живковић, *Речник широтског говора*, Пирот 1987.
- Златановић:** М. Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање 1998.
- Куркина 1975:** Л. В. Куркина, Славјански етимологии III, *Этимология 1973*, 34–43.
- Куркина 1985:** Л. В. Куркина, Јужнославјански етимологии: **ррkati*, **ррċiti* / **ррċiti*, *Этимология 1982*, 20 д.
- Лома 1995:** А. Лома, Још о географској терминологији северозападне Србије, *Ваљевац — велики народни календар за јросџу 1995*, Ваљево, 175–177.
- Марковић I–II:** М. Марковић, Речник народног говора у Црној Реци, СДЗб XXXII/1986, 245–500 и XXXIX/1993, 149–398.
- Младенов 1941:** С. Младенов, *Етимолошески и правописен речник на български книжовен език*, Софија.
- ОС:** Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ: *Огледна свеска*, уред. П. Ивић, Београд 1998.
- РСА:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности*, Београд 1959–.
- Свод:** Свод древнейших письменных известий о славянах. Том I (I–VI вв.), II (VII–IX вв.), Москва 1991–95.
- СРНГ:** *Словарь русских народных говоров*, Москва / Ленинград (Санкт-Петербург) 1965–.
- Станић:** М. Станић, *Ускочки речник I–2*, Београд 1990–1991.
- Топоров 1985:** В. Н. Топоров, Хорв.-серб. *batriti*, словен. *batriti* и под. в славјанској перспективи, *Mélanges de linguistique dédiés à la mémoire de Petar Skok (1881–1956)*, Zagreb, 497–504.
- Ћупић:** Д. и Ж. Ћупић, *Речник говора Загараца*, СДЗб XLIV, 1997.
- Фасмер I–IV:** М. Фасмер (Vasmer), *Этимологический словарь русского языка*, перев. и доп. О. Н. Трубачева, Москва² 1986–87.

*

- Boryś 1977:** W. Boryś, *Czakawskie brńuse*, *Rocznik Slawistyczny XXXVIII*, 93–95.
- Boryś 1985:** W. Boryś, O kilku archaicznych małopolskich dialektyzmach leksykalnych, *Prace filologiczne XXXII*, 74–78.
- Vaillant I–IV:** A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, Lyon/Paris 1950–1974.

- Vinja 1985:** V. Vinja, Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji, *Čakavska rič* 1985/2, § 31 (стр. 6).
- Dulčić:** Dulčić J. i P., *Rječnik bruškoga govora*, HDZb 7 (1985) 2, 381–747.
- ESSJ:** *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena I–II*, Praha 1973–1980.
- Liewehr 1954:** F. Liewehr, Über expressive Sprachmittel im Slawischen, *Zeitschrift für Slawistik* I 1, 11–27.
- Hadrovics 1985:** L. Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest.
- Loma 1998:** A. Loma, Mundartliche Gliederung des späten Urslawischen und frühe slawische Stammesbildungen, *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*, Warszawa, 143–160.
- Němec 1979:** I. Němec, O slovanské expresivní předponě *la-*, *Slavia* XLVIII/2–3, 120–123.
- Orel:** Vl. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden etc. 1998.
- Peić / Bačlija:** M. Peić / G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad / Subotica 1990.
- RJA:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*, Zagreb 1880–1976.
- Skok I–III:** P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1971–1973.
- SP:** *Słownik prasłowiański*, red. Fr. Sławski, Wrocław etc. 1974–.
- Težak 1981:** S. Težak, *Ozaljski govor*, HDZb 5, 203–428.